

„Régen lev. lapokon láttam ilyent”

Levelék a kitelepítésből Budapestre

VICZIÁN ZSÓFIA

„Cinikém! Azonnal gyere a hegyre, *kitelepítés!* [tollal írva, ceruzával átfirkálva, majd alatta ceruzával] Mihály, fönt vagyok a hegyen, kitelepítés. Mindent elintéztünk, most csomagolunk. VII. 4. B. Mimiéket nem tudtam értesíteni, [másik oldalon] a telefon nem kapcsol. Szólj át Te, talán sikerül. De siess föl minél előbb.[alatta tollal] A hegyre mentem. VII. 3.”

Ezek a mondatok találhatóak azon a cetlin, amely sok más személyes irattal együtt került Budapest Fővárosi Levéltárának őrzésébe dr. Malán Mihály hagyatékából. A gyorsan odavetett szavakból zavarodottság, kapkodás, kétségbeesés érződik, a szereplők ugyanakkor nem mulasztják el, hogy dátumot írjanak erre a lapra is (igaz, két különbözőt). Hogy pontosan ki írta a sorokat, nem tudhatjuk, de a későbbiekben részletesen bemutatott levelezés alapján valószínűsíthetők a szereplők, és kirajzolódik egy budapesti család élettörténetének fontos fordulópontja is.

Szereplők és források

A levéltár raktárában öt dobozban szunyadnak dr. Malán Mihály hátrahagyott iratai és a hozzá köthető dokumentumok, nyomtatványok, fényképek.¹ Malán a magyar antropológia egyik legismertebb tagja,

¹ BFL XIV.91 Malán Mihály antropológus professzor iratai (továbbiakban: BFL XIV.91).

jelentős kutató, egyetemi tanár volt.² A hozzá kötődő magánjellegű, családi és szakmai iratok mégsem csupán az iratanyag keletkeztetőjének társadalmi jelentősége folytán kerültek levéltári megőrzésre, hanem azért, mert sokrétűen dokumentálják a hazai tudomány egyik jelentős alakjának, illetve családjának megrázó életeseményeit is. Jelen tanulmány az egyik emberpróbáló időszak személyes irataival foglalkozik. A bemutatott történetben Malán Mihály szerepe csak epizódyszerű, sokkal inkább felesége, Albán Ilona és anyósa, Albán Imréné a főszereplők.

A rendelkezésre álló adatok alapján annyit állapíthatunk meg, hogy dr. Albán Imre és felesége 1951-ben Budán a Nagybányai utcában, a 79-es szám alatt laktak. Ebben a házban, melyet maguk építettek, nevelték fel két gyermeküket, Tündét és Ilonát. Ekkor lányaik már mindketten férjnél voltak, de a levelekből név szerint csak az egyik vőt, az említett Malán Mihályt ismerjük. Ők szintén Budán, a Csalogány utcában laktak.³ Itt érte őket – a fenti írás alapján 1951. június 3-án vagy 4-én – az a hír, hogy Albán Imrét és feleségét, tehát Ilona szüleit kitelepítik. A „hegyre mentem” kifejezés tehát a Nagybányai utcára vonatkozik, amely utca a Pasaréti tér felett, a Gugger-hegy oldalában kanyarog, a 79-es

szám pedig már majdnem a hegyyeregben található.

A kitelepítésről rendelkező formanyomtatvány nincsen meg a levéltári anyagban, de a hasonló dokumentumok alapján valószínűsíthető, hogy tartalma szerint Albánék kötelesek voltak a kézbesítéstől számított 24 óra múlva a kényszerlakhelyként megjelölt Újfehértóra utazni, mely települést nem volt szabad elhagyniuk.⁴ Nem tudjuk pontosan azt sem, hogy mennyi poggyászt vittek magukkal, de az sok forrásból kiderül, hogy igyekeztek ingóságukat ez alatt az egy nap alatt ismerősök-nél-rokonoknál elhelyezni, illetve a ház olyan helyein hagyni (padlás, fészter stb.), amelyek később is elérhetőek lesznek. Erre a tevékenységre utal az idézett cédulán a „csomagolás” és „intézkedés” kifejezés.

Ilona és édesanyja közt élénk levélváltás folyt a kitelepítés teljes időtartama alatt (és utána is). Ezek a levelek képezik tehát a kutatás gerincét, amelyek Malán Mihály irataival együtt kerültek a levéltár állományába. Nagyritkán az édesapa is írt levelet lányának, ám többnyire csupán az édesanya levélpapírján megmaradó részre. Ezen kívül Ilona levelezésben állt a Fonyódon lakó apai Nagymamával és a vele lakó Gizi néni-vel is. Sajnos az anyag értelemszerűen csak a kapott leveleket tartalmazza, így csupán

2 Munkásságáról összefoglalóan lásd: Eiben Ottó: Malán Mihály antropológusprofesszor élete és munkássága. In: *Anthropológiai Közlemények*, 36. évf. 1994. 1-2. sz. 141–145. old.

3 A borítékokon található címzés: Malán Mihályné Budapest Csalogány u. 45/b IV. em. 2. Korábbi levelek címzése közt találtam egyet 1945 márciusából, melyen a feltüntetett címzés: Albán Ilonka úrlánynak Buda Olaszfásor 8., de azt nem

sikerült kideríteni, hogy Ilona tartósan lakott-e ezen a címen.

4 A kitelepítéskor használt formanyomtatvány másolatát és szövegét több összefoglalás is közli, lásd például Hantó Zsuzsa: *Kitiltott családok* Budapest, Magyar Ház Könyvek, 2009. 298. old. vagy Széchenyi Kinga: *Megbélyezetttek*. Pomáz, Kráter, 2008. 118. old.

következtetni tudunk arra, hogy Ilona mit írhatott.

Mire lehet elegendő történelmi szempontból egy ilyen viszonylag szűk forrásbázis? Arra biztosan nem, hogy általános következtetéseket vonjunk le a budapesti kitelepítés menetéről, okairól és következményeiről. Arra viszont egyedülálló lehetőséget nyújt, hogy az események szemtanúi perspektívájából, esettanulmány jelleggel vizsgáljunk fel egy történetet. Így a történelem megélésének privát szintjeihez juthatunk közelebb.

Esetünkben azonban még egy fontos megállapítást érdemes tenni. Az 1951-es budapesti kitelepítés célja több átfogó vizsgálat szerint is az egykori elit felszámolása volt. A kitelepítés jogalapjául leginkább a háború előtt betöltött foglalkozást vagy társadalmi rangot (és családi állapotot) vették. Ebből következik az a tény, hogy a kitelepítettek közt viszonylag magas volt az idősek aránya, hisz ők voltak azok, akik életpályájuk csúcán vagy ahhoz közel jártak a negyvenes évek elején. Számításaim szerint az összes kitelepített közel 30 százaléka (3247 fő) volt olyan, aki 1891-ben vagy az előtt született, tehát 60 éves vagy annál idősebb volt 1951-ben. (Ebből 162-en 80 évesnél idősebbek, 973-an pedig 70 évesnél idősebbek voltak.) Ha az 50 évnél idősebbeket számítjuk, ők összesen 5793-an voltak, tehát a teljes létszám több mint 50 százalékát adják.⁵

Mivel a kitelepítésről annak lezárulta után sokáig nem jelenhettek meg visszaemlékezések, éppen ennek a viszonylag nagy számú, idős személyekből álló rétegnek az élményeiről keveset tudhat a történettudomány – hacsak nem a személyes családi körben terjesztett emlékiratokra vagy megőrzött levelezésekre, naplókra támaszkodik. A nyolcvanas években és az azóta megszólalók többségükben a kitelepítés idején gyerekek vagy fiatal emberek voltak, akiket rendszerint nem saját jogon, hanem szüleikkel együtt vittek el. Ezért is lehet különösen érdekes az itt elemzendő levelezés, hisz dr. Albán Imre és felesége esetében éppen abba pillanthatunk bele, hogy egy idősebb házaspár miképpen boldogul és milyen problémákkal találja szembe magát a számára kényszerlakhelyként megjelölt településen.⁶

Az elveszített otthon

Mit tudhatunk meg a rendelkezésre álló forrásokból Albánékról, a kitelepítést megelőző időkről? Nagyon keveset, hisz ekkor a családtagok csak nagyon ritkán írtak egymásnak levelet, lévén egy városban laktak. Egy-egy képeslap, születésnap köszöntés található csupán az anyagban.

Miért telepítették ki Albánékat? A rendelkezésre álló források alapján meglehetősen nehéz ezt kideríteni. Az édesapa felte-

⁵ A számítást Hantó Zsuzsa: *Kitiltott családok* című könyvének CD adatbázisa alapján készítettem.

⁶ Az adatbázis alapján dr. Albán Imréné 1894-ben született, tehát 1951-ben már 57 éves volt. Férje –

eddig nem tisztázott okból – ezen a listán nem szerepel, de joggal feltételezhetjük, hogy ő is az idősebb generációhoz tartozott. (Hantó: l. m.)

hetően magas rangú tiszt volt.⁷ A háború után a földmérési szakmát tanulta ki, de megélhetésük, úgy tűnik, így sem volt biztosított. Egyik levelében azt írja, hogy „1950. VI. 2. – 1951. III. 31. a bpesti Szikra nyomdában” dolgozott, majd következő munkahelyeként már az újfehértói állami gazdaságot említi, elképzelhető tehát, hogy a kitelepítéskor éppen munkanélküli volt.⁸ Azt is csak a kor hasonló élettörténete alapján tételezhetjük fel, hogy munkavállalásának legfőbb akadálya származása és/vagy korábbi beosztása volt.

A szülők rossz anyagi helyzetéről egy bizonyos (az apai rokonsághoz tartozó) Anti néni is beszámol 1951 elején, kérve Ilonát, hogy ha tud, segítsen rajtuk. Ebből a levélből az is kiderül, hogy az apa nyugdíját is megvonták: „Édesapád aggasztó egészségi állapota kényszerít az írásra. Teljes pihenésre volna szüksége, de nem mer beteget jelenteni, mert a csökkentett fizetés huzamosabb időn át nyomorba taszítaná Szüleidet. Mivel Édesapád nyugdíját azért nem kapta vissza, mert van gyermeke, aki eltartásáról gondoskodhat, ezért merek veled erről a témáról beszélni. Ismered őt, ő inkább belehal, mint hogy kérjen. Te finom tapintatoddal megtalárod a módját, hogy havonta kezeihez juttatod érdemes segítéségedet” – írja Anti néni (akitől csak ez az

egy levél van a fondban), majd hozzáteszi: „Nem a Szüleid hibája, hogy idáig jutottak, Babuskám.”⁹

Az édesanya a kor szokásaihoz híven háztartásbeli, önálló keresete nincs. „Határozz gyorsan. Jobb lesz, ha esetleg szegény Anyu magára marad, és teljesen el kell tartani?” – figyelmeztet anyagi kiszolgáltatottságára levele végén Anti néni is.¹⁰

Mit tudhatunk az idősebb házaspár paraszéri otthonáról, ahonnan elviszik őket? Rendszerint az édesapa az, aki különböző hivatalos ügyek kapcsán ír az otthonukról. „Az ingatlan fekvése: II. Nagybányai út 79. sz. (11.791/2 hrsz.) [...] az ingatlant 1927. évben tkvileg bejegyzett és folyamatosan 1945. szept. végéig törlesztett kölcsönből kezünk munkájával szereztük és soha bérbe nem adtuk, mert magunk laktunk benne. (Sajnos, tulajdonosként csak én szerepelek a hiv.-ban, de ez nem lényeges!) A ház egy lakásos (2 szoba, 1 szem. szoba és mell. hely.-ek.)”¹¹

Az édesanya leveleiből néhány további részlet is kiderül. Megtudhatjuk például, hogy a házból szép kilátás nyílt a szemközti budai hegyekre. A kertben különböző gyümölcsfák voltak, dió és mandula is, ezeknek a leszedési, betakarítási idejét az anya a kitelepítésben is számon tartotta. A kertben kutyán és macskákon kívül – töreked-

7 A Hantó Zsuzsanna által közölt nyilvántartásban Albán Imréné mint „ezredes neje” szerepel. Erre a beosztásra utal az is, hogy az apa egyik (1951. augusztus 27-én kelt) levele végén erre kéri lányát: „Láposnak majd Te viszel tőlem írást. Addig kérem, mellőzze a címzésből a „tü. ezds.”-t!” A katonai beosztást sajnos a kutatás jelenlegi pontján nem sikerült más forrásból bizonyítani.

7 BFL XIV.91 1952. március 5-én kelt levélben. A

leveleket a lehetőség szerinti leginkább szöveghű módon közlöm, megőrizve az eredeti rövidítéseket, helyesírási formát, zárójeleket, stb.

9 BFL XIV.91 1951. január 10-én kelt levélben. Ilona „Babuska”-ként való megszólítása általános a családban, a legtöbb levél elején így nevezik.

10 Uo.

11 BFL XIV.91 1952. március 5-én kelt levélben.

Dr. Malán Mihályné, sz. Albán Ilona
1940-es évek

„... az anya még a távolból is igyekszik kontrollálni lányát ...”

ve bizonyos önellátásra – tyúkokat is tartottak, ezek további etetése az első időkben komoly gondot okozott Ilonáéknak. 1951 novemberében a pincében elhelyezett tűzifa eladásáról intézkednek, máskor a padláson és más tárhelyeken hagyott tárgyakról és ruhákról tesznek említést.

Úgy tűnik, hogy a budapesti családtagok a kitelepítés után is be tudtak jutni a ház kertjébe és bizonyos helyiségeibe. Ez valószínűleg annak köszönhető, hogy egy, a levelekben D. kezdőbetűvel megnevezett bérlő a házban maradt (feltehetően a személyzeti szobában), így csak az ő szobáikat pecsételték le. (Ennek viszont ellentmondani látszik, hogy az apa azt írta, sosem volt bérlőjük: igaz, D. lehetett valóban korábbi háztartási alkalmazott is, aki ennek folytán nem számított bérlőnek.) Arról, hogy a házba később bárkit is beköltöztettek volna, nem érkezik híradás, jöllehet a kitelepítések egyik legfőbb okaként éppen a párthoz közel állók lakáshoz juttatását szokták emlegetni.¹²

Sorsesemény

A levelezés vizsgálatakor nem szabad figyelmen kívül hagyni a levélírók félelmét,

illetve az ebből származó öncenzúrát sem. Nem tudhatjuk, volt-e a levelek között olyan, amelyet Ilona később megsemmisített. (Ezt néhány személyesebb hangvételű helyen az anya kifejezetten kéri.¹³) Általánosan elmondható, hogy a levelekben a neveket nem írják ki, és kerülnek minden direkt politikai jellegű témát vagy értékítélet megfogalmazását.

Ezeknek fényében nem meglepő, hogy a kitelepítési végzés fogadtatásáról, az utazásról és az első napokról csak meglehetősen kódolt levélváltásból értesülünk. Érdeemes hosszabban idézni az apa által írt, első újfelhértői sorokat, ahol az utazás más visszaemlékezésekből ismert viszontagságairól vagy a megalázó rendőri-hivatali magatartásról itt nem történik említés (ami persze abból is adódhat, hogy ez esetben ilyenek nem is voltak).¹⁴ Csak a sorok közt olvasva sejtethetjük, hogy normál körülmények között vonattal az út nem tart egy teljes napig, és hogy a „jó friss levegőn” való hosszas várakozás sem jelenthetett felhőtlen időöltést.

„Kedves Ilikém! A. most ír T.-nek, én addig – toll, tinta hiányában – csak így köszönöm meg sok fáradságotok és kiadásokat. Jól utaztatok vissza a ... p.u.-ról? Mi nagyon kényelmesen jöttünk, még szabad

¹² Széchenyi: I. m., 71–75. old.

¹³ BFL XIV.91 Például az 1952. március 12-i levelében: „A levelet égesd el! Nem szeretem, ha más kezébe kerül.”

¹⁴ A budapesti kitelepítésekkel kapcsolatos – viszonyítási pontként szolgáló – visszaemlékezések találhatóak a már említett két kötetben (Széchenyi: I. m., 2008. Hantó: I. m., 2009.), továbbá: Dessewffy Tibor – Szántó András: „*Kitörő éberséggel!*” *A budapesti kitelepítések hiteles története*. Budapest,

Háttér, 1989. Elszórtan folyóiratokban és emlékiratokban. Hivatkozásaim háttérül szolgálnak továbbá a témában általam készített élettörténeti interjúk is (ezek alapján publikálva: Viczián Zsófia: „A fejünk fölött történt az egész” In: Kovács Éva (szerk.): *Tükörszilánkok. Kádár-korszakok a személyes emlékezetben*. Budapest, 2008. 144–174. old.) A budapesti kitelepítésekkel kapcsolatos visszaemlékezésekről bőséges bibliográfiai áttekintést nyújt Hantó Zsuzsa (Hantó: I. m., 2009.).

ülőhelyek is voltak. A kocsik két végén 1-1 kanna víz volt a szomszabbak részére. Szolnok-Debrecenen át utaztunk, nekem ismerős vidéken. A falu, inkább mezőváros, jó 3 km-re van az állomástól, ahová 18 óra körül érkezünk. Ezután órákon át vártunk a jó friss levegőn, a behordással elfoglalt járművekre. Végre a sötétség beálltával elkezdtek a rakodást; nem tudom, meddig tartottak a fordulók a 2 traktorral, mert mi éjjel után egy kis szekérre raktuk össze ingóságainkat és 2 órakor elfoglaltuk szép nagy szobánkat egy nagyobb házban. »Pillanatok alatt« felállítottam szekrényeinket, utána elcsendesült számunkra a vidék.»¹⁵

A helyzet szokatlanságát, felkészületlenségüket az apa leginkább ruházata eklektikusságán és a meleg étel hiányán keresztül igyekszik érzékeltetni. „8 h keltem (A. már előbb) ki az éjszakai jeges szél után örömmel üdvözöltem a nagy ablakon beáradó napfényt. Ruhatáram u. is vászonkabát és rövid (short) nadrág és köpeny, mert biztos voltam, hogy előzetes beszélgetéseink alapján A. egyik meleg öltönyt betette. Kalapom viszont bőven van: szürke vagy sötétszürke téli kalapot, esetleg fekete „aggastyánsapkát” hordhatok fehér sorthoz – a magamnál lévő 2 fehér sapkán kívül. Ime »tervgazdálkodásom« »profilja«. Esőt eltekintve nincs panaszom, elég jól megvagyunk. Igaz, hogy itt nem lehet főzni és a tegnapi korareggeli fekete kávé óta nem láttam meleg ételt, de szerencsére nem is kívánom. A. ezt már tragikusabban

fogja fel, mint »háztartásfelelős« és a mai napon még segítünk rajta. Éppen most volt itt a kis Szondy lány a Csévi utcából (Gáldiék szomszédja, velük utaztunk), aki nagyobb szoba után jár; lehet, hogy az ő kishozójukkal cserélünk, de megnézzük előbb. A konyhából nyílik ez A.-nak jobb (nekem persze nem, de legyen neki igaza). Majd meglátjuk.»¹⁶ A levélben ezek után még néhány hivatalos – a házhoz és annak adózásához kapcsolódó – ügy elintézésére kéri lányát.

A következő híradás július 10-éről való, ezúttal már az anyától. A hangvétel itt sokkal személyesebb, sőt, majdhogynem tragikus, jól érzékelteti a szülők kétségbeesettségét. Az anya próbálja megérteni, hogy miért is történt mindez velük. „De hát már minden mindegy. Utálom az életet és gyűlölöm, nem érdekel már semmi, mert semmi nem úgy történt, ahogy megérdemeltem volna. Mindenben csalódtam, amiben hinni akartam. Apus ugyanolyan szerencsétlen, mint én. Mivel érdemelte ő is ezt a sorsot? Már 2-szer van feldulva otthonunk a többi csapásokról és csalódásokról nem is szólva. Az állataimat is hogy fáj a szívem, de M is éljen, olyan, mint én.»¹⁷

19-én, tehát két héttel a kitelepítést követően is még az elkeseredettség adja meg a levél alaphangját. Férje megszállottan dolgozik valahol kinn a földeken, olykor haza sem jön a nagy távolság folytán, így gondjaival még inkább egyedül marad. Újra feltör belőle a jogtalanság felett érzett pa-

15 1951. július 6-án kelt levélben. A ceruzával írt levél nehezen olvasható, a pályaudvar nevét a szövegben nem sikerült kibetűzni. „A.” az édesanyját, „T.” lányukat, Tündét jelzi.

16 Uo. A Szondy család négy tagját, dr. Szondy

Viktort, dr. Szondy Viktornét, fiukat, Györgyöt és lányukat, Zsuzsannát telepítették ki a Csévi utca 11. szám alól, ami közel esik a Nagybányai utcához (forrás: Hantó: I. m.).

17 Az „M” valószínűleg Marcit, a kutyájukat jelzi.

nasz is: „Engem nem érdekel semmi, csak hogy lehetne mielőbb elpusztulni. Meg volt a mi otthonunk, amit keservesen szereltünk, amiért dolgoztunk, lemondunk, kinek van jog hozzá rajtunk kívül? [...] Sem újság, sem rádió, sem ember, akivel beszélhetnék, de ezt nem is akarom. Gyűlölök és utálok mindenkit, mert undok alattomos kígyó mindenki.”

Kétségbeesésükön azonban végül úrrá lettek, s a hónap második felében nekilátnak, hogy berendezzék új életüket. A következő levelekben már arról számolnak be, hogy munkát keresnek, megpróbálnak a minimális pénzből is kijönni; intézkednek, hogy eladják otthoni bútoraikat és amit még tudnak, hisz pénzre van szükségük, a visszatérést pedig nem is remélik. Beszámolnak arról is, hogy sorra érkeznek oda a Budapestről kitelepítettek.¹⁸ Egy-egy kis momentum arra is utal, hogy Albánné igyekszik a minimális, az otthonira emlékeztető miliőt is megteremteni: „Vettem kasza dinnyét, olyan hosszú, mint egy tök, de mézédés. Középen elvágta, kiettük a belét és most van 2 vázám. Az egyik itt áll tele virággal.”¹⁹ A berendezkedést azonban rémhírek árnyékolják be – szó szerint ugyan ezt nem írják le, de attól tartanak, hogy Szibériába viszik tovább őket, ezért lányuktól bundákat, meleg ruhákat kérnek.

Ősz elején az anya lakonikusan összegzi élettapasztalatát: „A létfenntartáshoz az ételen kívül nem kell más, mint egy odu és a testet védő rongy. A többi fényűzés.”²⁰ Az elszenvedett viszontagságok persze kitö-

rölhetetlen nyomot hagynak. Több mint másfél évvel a történetek után is fel-felbukkan az otthon elvesztésének traumája. „3 nap előtt – álmomban – egy nagy várost láttam égni, melyben mi is laktunk és mi 3-an (apu nem volt ott) rémülten hordtuk ki mindent a házból, hogy biztos helyre vigyük, de a tűz a mi házunkat nem érte (nem az otthoni ház volt) és aztán felébredtem. Az óriási tűzvészt most is látom és mindig úgy hallottam, hogy szerencsétlenséget jelent. Régen nem adtam az ilyesmi-re, de most már örökké rettegek.”²¹

Megélhetési módok

Az Albán házaspár számára a többi kitelepítetthez hasonlóan a legnagyobb gondot az okozta, hogy milyen megélhetést tudnak találni új (kényszer)lakóhelyükön. A lehetőségek köre a férfi számára a mezőgazdasági, fizikai munkákra korlátozódhatott csupán, amit azonban az idős korából fakadó erőnléti fogyatékoságok is nehezítettek. Az édesapa a rá jellemző szarkasztikus stílusban így számol be első munkáiról: „Először két hétig földmunkás voltam és átlag 14-15 ft napi keresetem volt; [...] én is áttértem a jövedelmezőbb burkoló munkára. Sajnos, az idő rosszabbodásával egyre jobban kiterjedő izületi gyulladásom csak 10 napig engedte meg e nemes sport üzését; a kalapács mind gyakrabban hullott ki erőtlen mancsomból, a napi kereset 9 és 1/2 Ft-ra esett. 3 napi fekvés után visszatér-

18 Újfehértóra 85 családot telepítettek ki. (forrás: Hantó: l. m.)

19 BFL XIV.91 1951. augusztus 17-én kelt levél.

20 Uo., 1951. szeptember 4-én kelt levél.

21 Uo., 1953. február 3-án kelt levél.

tem a kissé unalmasabb talajmunkához. Most is szerencsém, hogy az agyagot 2 m-nél jóval magasabbra hajigálhatom: ezért is felárat kapok.”²² Máshol, hivatalosabb hangon így összegzi munkáit: „1951. VII. 11. – X. 4. az Újfehértói Á. G.-ban X. 6. – 1952. I. 11.-ig a Nyíregyházi árvízvédelmi és folyamszab. hiv.-nál álltam alkalmazásban, most pedig a Tímári kosárfonó szöv.-nél dolgoztam.”²³

Az anya eleinte abban határozza meg saját feladatát, hogy lehetőség szerint jól beossza a keveset, megteremtse a minimális otthoni feltételeket. „Apus állandóan dolgozik, ha nem is sokat, de vmit keres. És olyan kevés nem lehet, hogy ne tudjam beosztani.”²⁴ A háztartási beszerzéseken, tűzifa-gyűjtögetésen túl elsősorban szabással-varrással, kötéssel és horgolással foglalkozik. Leveleiben lányának gyakran beszámol arról, hogy néhány régi rossz ruhából hogyan alkotott egy jót, sőt, néha le is rajzolja az eredményt. Rendszerint kéri is Ilnát, hogy ilyen-olyan régi ruhadarabokat küldjön el, amiknek már ő nem veszi hasznát, néha ezekből nekik is készít darabokat. A tevékenység egy idő után egy kis keresethez is juttatja, többen megbízzák a faluból kötéssel, varrással.

1952 tavaszán mindketten kitanulják a kosárfonást. Ez igen keveset jövedelmez ugyan, de mégis kevésbé megerőltető, mint a mezei munkák, s az is előnye, hogy mind-

ketten végezhetik, sőt, kitelepített társaikkal is összegyűlnek fonni. Ám a kosárfonást még az év decemberében betiltja az új párttitkár, így újra kénytelenek visszatérni a korábbi megélhetési lehetőségekhez.

1953 első hónapjaiban az apa sokat betegkedik, hosszabb ideig kórházban is van. Ekkoriban Nyíregyházán sikerül valamilyen földméréssel kapcsolatos munkát kapnia, oda jár be hétköznap, később a tiszalöki építkezés felmérési munkáiban vesz részt. Ezek a munkalehetőségek aztán még akkor is ide kötik őket, amikor már feloldják a kitelepítést.

A megélhetés az otthonról kapott segítség nélkül azonban Albánéknak sem lett volna lehetséges. A pénzt igyekeznek pontosan könyvelni, számon tartani, és az otthon eladott tárgyakból vagy más bevételekből megtéríteni – tehát mindvégig a „lovagias” norma keretei közt tartani és nem segélyként értelmezni. Sőt, a viszonyosság elve alapján még a jó modorhoz tartozó ajándékozást is elutasítja az anya (finom oldalvágással a veje felé is): „Nem szeretek semmiféle név és szül. napi ajándékot elfogadni, majd ha én is tudok adni. Ha még Te keresnéd, de így...”²⁵

Veje, Mihály neve leginkább a kölcsönként kapott összegek kapcsán merül fel, a sorok elég feszült vő-anyós viszonyra világítanak rá.²⁶ „M legyen nyugodt, mi nem szoktunk senkinek adós maradni. Z.-at is

22 Uo., 1951. november 8-án kelt levél.

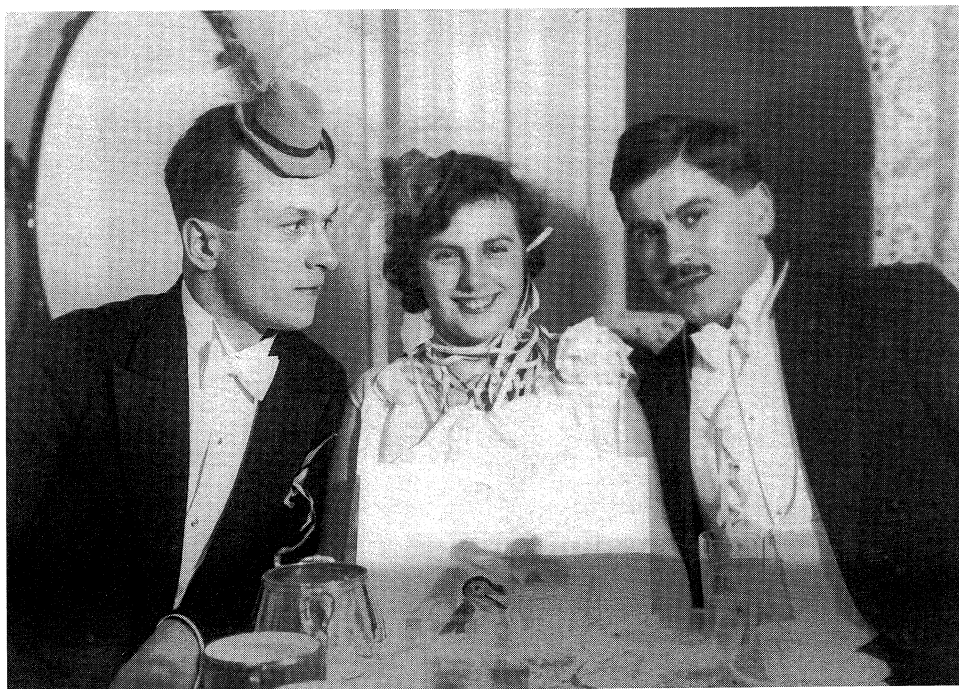
23 Uo., 1952. március 5-én kelt levél.

24 Uo., 1951. július 29-én kelt levél.

25 Uo., 1951. szeptember 25-én kelt levél.

26 A hívős viszonyra szolgálhat bizonyítékul az is, hogy szinte sosem esik szó Mihály ügyeiről a levelekben. Mindössze egyszer fejeznek ki csak sajnálkozást

vele kapcsolatban, akkor is nagyon kódoltan, röviden (1953. április 13-án kelt közös levelükben). Ez valószínűleg akkor történik, amikor Malán nem kapja meg az MTA-tól a doktori címet néhány fiatalkori cikkének ideológiai háttere miatt. (Az esetet részletesen tárgyalja Eiben Ottó az *Anthropologia közleményekben* 1994. 141–145.) Véltetően

idegenek segítik. Gondolom, hogy M.-nak mi idegennél is idegenebbek vagyunk, de ő tehet róla. Különben is maradt elég fedezet.”²⁷ A legnagyobb segítség a rendszeresen, két-három hetente érkező csomag: a levelezés nagy része tulajdonképpen arról szól, hogy mi az, amit küldeni kérnek, mi érkezett meg, mikor hozta ki a postás. A csomagforgalom egy idő után kölcsönössé válik, az anya is rendszeresen küld a helyi piacról a budapestinél olcsóbb (vagy ott nem is kapható) tojást, gyümölcsöt, krumplit, diót, stb.

Olykor arról is hírt kapunk, hogyan él a többi kitelepített körülöttük.

Mihály tudományos karrierjére árnyékot vetett apósának és anyósának kitelepítése, talán ez az oka annak is, hogy igyekezett távolságot tartani tőlük.

²⁷ BFL XIV.91 1952. március 4-én kelt levél.

A Malán házaspár jobb helyen, szebb időkben...
1940-es évek

„A kitelepítés jogalapjául leginkább a háború előtt betöltött foglalkozást vagy társadalmi rangot ... vették.”

A rokonokon kívül bizonyos Kalpagoséktól is jön csomag, „U.-né is mondta nekem, hogy legjobb rokonunk a volt cselédünk.” – jegyzi meg az anya, de rögtön utána hosszan kesereg azon, hogy nem segítik egymást az emberek, és hogy főleg a katolikusok szégyellhetnék magukat.²⁸

A helyiekkel való jó viszonyt is segítik az otthonról jött csomagok, amelyek tartalmát terményre vagy szolgáltatásokra lehet beváltani. A kitelepített pestiek és a falusiak közt a sajátos egymásrautaltság folytán egyfajta kereskedelmi kapcsolat is létrejön. Ebbe ők is bekapcsolódnának: „Aztán nem tudnál a rokonok közt szerezni kinőtt gyermekruhát, cipőt v. megunt játékot? Ezek a többiek már rég ajándékozzatnak, de még felnőtt ruhákat is. Persze az össz. pesti ismerősöket és rokonokat tele jajgatják és nyakra főre kapnak szédületes csomagokat. Annyi ruhát, cipőt, hogy osztogatni is tudnak. Én aztán hallgathatom, hogy Sz.-né (pld.) azt a családot felruházta meg ezt adott, azt adott. Egy asszonyon is láttam nagyon szép angolos sötétkék nyersselyem ruhát. Feltűnt nekem és kérdezem, hol vette? Kisült, kapta. [...] Szeretnék vmit adni én is azoknak, akik eddig önzetlenül hoztak vmit. Pld. rossz cipőnek nagyon örülnek, ha van Neked v. Tü-nek, amit már nem tudtok viselni. Férfi cipő, ha fent kiszakadt is, itt még boldogan viselik.”²⁹

A kis közösségben annak is híre megy, ha valaki értékes csomagot kap, illetve néhány családról tudni vélik, hogy azért nem jár dolgozni, mert meg tud élni a támogatásokból is. Persze vannak ellenpéldák is,

nyomorba süllyedt, éhező kitelepítettekéről is hallanak. „Bámulatos, hogy némelyeknek milyen mecénásaik vannak. Van, aki havonta álnéven küld nagyobb összeget, nem is egy! Fogalmuk sincs, ki. Húsvétra egyik asszony kapott gyönyörű fésűkészletet dobozban, 6 fin. zsebkendőt, 2 frotír törülközőt. Karácsonyit le sem írom. És mindezt egy teljesen ismeretlen család küldi és havonta is rendszeres segítség jön ezektől, de nem is kicsi. Viszont vannak – hallottam – olyan helyek, ahol az éhségtől az utcán esnek össze sorstársaink.”³⁰

A kitelepített kutya

A csomagküldés mikéntjén kívül még egy téma van, ami a levelekben rendszeresen felbukkan: Marci, a kutya. Nem túlzás azt állítani, hogy Albán Imréné számára ez a téma az, amelyen keresztül leginkább megfogalmazható az az élethelyzet és tapasztalat, amelybe ők kerültek, tehát a kitelepítettség élménye. Nemcsak az érzelmi kötődés miatt fontos számára Marci, de mint a régi világ egy átmentett darabjához is erősen ragaszkodik. A kulturális különbségek megélésének fontos terepe lesz a falun tapasztalt állattartási normák összevetése a budapestivel, ami az alapvető, más szinteken is elemi erővel jelentkező (de óvatosságból vagy félelemből talán megfogalmazhatatlan) normaütközések kibeszélhető területévé válik a levelezésben. E mellett természetesen számos gyakorlati problémát felvet a kutyatartás, a kitasz-

²⁸ Uo., 1951. szeptember 24-én kelt levél.

²⁹ Uo., 1953. május 29-én kelt levél.

³⁰ Uo.

tottként való létezés egy sajátos aspektusát nyitja meg.

1951 nyarán az otthon rekedt Marci elhelyezése, etetése sok gondot okoz Ilonának, de a szülők kezdeti bizonytalan helyzete miatt eleinte fel sem merül, hogy utánuk vihetnék. A közeget az anya rendkívül ellenségesként, elutasítóként éli meg, mint ahogy azt korábbi elkeseredett soraiból is láthattuk. Ez a megfigyelés az állattartásra is kiterjed: „Itt sokat fáj a szívem az állatokért, főleg a kutyák és cicákért, akik ki vannak szolgáltatva nekik. Jaj, hogy bánnak velük! és enni, azt nem igen kapnak. Mit vét ilyen állat? De a gyerekekkel sem törődnek sokat.”³¹ Mivel érdemeltük ezt a sorsot meg? – kérdezi újra meg újra önmagától a súlyos ellátási gondok közepette, rettegve az előttük álló téltől. Erre rímél az ok nélküli állati kiszolgáltatottság látványának élménye is: Mit vét egy ilyen állat?

Októberben átköltöznek Újfehértóról Tímárra, sokkal jobb körülmények közé, barátságosabb közegbe. „Hasonlít a táj az otthonira és a balatonira is” – jegyzi meg lelkesen, hozzátéve, hogy a velük lévő (elsősorban az apa kedvencének számító) Micur cica is jól érzi immáron magát.³² A hely minőségét azonban leginkább a kutyákhoz való emberséges viszony húzza alá: „Babukám, milyen boldog vagyok, apu is, Micur is, hogy végre otthonra találtunk. [...] Itt a kutya 3-szor főtt ételt kap és közbe-közbe is.

Nagyon szeretik az állatokat.”³³ A következő levélben már kéri is, hogy hozzák le Marcit, de ennek gyakorlati megvalósítása még hosszú hónapokba telik.

A kérdés jelentőségét mutatja, hogy még álmodik is a kutyáról. A három pont bizonytalansága, az elharapott mondatok jelzik, hogy itt valami alapvető tragikumot, az otthontól elszakítottság traumatikus élményét kell megfogalmazni.³⁴ „Marcit el lehet hozni és ez a legjobb. Van helye a szomszédban ahol nincs kutya. Az éjjel úgyis róla álmodtam és ... ami nagyon lehangolt. Keresett engem stb. Jobb, ha itt van velünk.”³⁵

1952 februárjában még a Fonyódon telelő keresztmama azt kérdezi Ilonától, szokott-e Marcin kívül másnak is főzni, és ugyanekkor Tímárról is hosszadalmas leírás érkezik, hogy miként kell helyesen etetni, ápolni egy kutyát. Végül hosszas tervezgetés után következő év őszén érkezik meg a kitelepítésbe végre Marci is. A háziak nem fogadják kitörő örömmel, kezdetben kacsalopással, kakasijesztgetéssel, éjszakai ugatással vádolják, így lehetőség szerint benn tartják a szobában. Az anya mintha újra élné saját beilleszkedésük viszontagságait, részletesen beszámol az első napok feszült légköréről, riadtságáról, de arról is, hogyan varrt rongyokból biztonságos fekhelyet a kutyának.

Januárban már a kutya környékbeli nagy csavargásairól számol be, a tavaszi jobb idő

31 Uo., 1951. szeptember 4-én kelt levél.

32 Uo., 1951. október 9-én kelt levél. Egy hónappal később, november 8-án kelt leveléből az is kiderül, hogy a cica nehezen alkalmazkodik a körülményekhez, számára egyelőre egérfogóval fogják az egeret...

33 Uo.

34 Az otthagyt kutyák vonítása egyik toposza a 20. század sorselbeszéléseinek is, motívumként sok áttelepítés-történetben felbukkan. (Pl. Forgács Péter Dunai exodus című filmjében, amikor a Szovjetunióból áttelepülő németek szállnak hajóra.)

35 BFL XIV.91 1953. november végén kelt levél (pontos keltezés és a boríték hiányzik).

beálltával pedig közös kirándulásait festi le érzékletes szavakkal. Ember is, állat is részese, lakója lesz a tájnak, egyre kevesebb a keserű hangvételű panasz. Ugyanakkor a rémhírek továbbra is borzolják a kedélyeket – az emberi sors bizonytalansága ezekben is összekapcsolódik az állatokra váró sors bizonytalanságával: „Rossz hírt hallottam, hogy azért nem adnak nekünk munkát, mert tavasszal összeszednek és elvisznek valahova. Csak úgy találgatjuk, hogy biztos munkára áll. gazd.-ba, főleg Hortobágyra. Mi lesz az állatokkal? Megint itt a gond. Hogy velünk mi lesz, az persze mellékes. Körülbelül így vagyunk.”³⁶

Ám nem csupán a rettegés, de – kis túlzással – az erkölcsi tartás is megfogalmazható Marci cselekedetein keresztül. A kitelepítés alapélménye a helytállás kényszere. „10-én dél. Megvolt az oltás. Gyáva kutyák az itteniek, már messziről hallatszott visításuk. Marci ellenben rögtön neki rontott egy borjú nagyságú kutyának és mindenki csodálta, hát még amikor az oltásnál egy nyikkanást sem szólt, teljes volt az elismerés. Mikor eleresztették, kétszer neki ugrott is dühösen megugatta lefogóját. Mindenki elismeréssel adózott neki és én igazán büszke voltam rá. A sok nagy nyám-nyám kutya között ez volt az igazi hős kutya.”³⁷

Egyik májusi levelében az édesanya egyértelműen le is írja, hogy a kutya viselkedésében az ő emberi viszonyaik tükröződnek. „Máskülönben már nem ugatja meg a különféle állatokat és emberek közül csak azokra dühös rettenetesen, akik nekünk is

ellenszenvesek. Ezen nagyon csodálkozunk. Hanem a pestieket kitörő örömmel fogadja. Olyanokat ugrik, hogy az arcukba nyal, de nem bánják. Az egy »sakkozó partneredet« fogadja közömbösen. Ez is jellemző.”³⁸

Kényszerlakhelyből táj

Hogyan látta fővárosi szemmel a számára lakhelyül kijelölt vidéket és az ott lakókat az Albán házaspár? Kideríthető-e, hogy a kitelepítést megelőzően milyen viszonyuk volt a tájhoz, falvakhoz? Erre csak néhány elszórt, de beszédes megjegyzésből következtethetünk.

A levelezésben külön színfoltot képez az a néhány darab, amelyet a Fonyódon lakó Nagymama (dr. Albán Imre édesanyja) és Gizi néni intéz Ilonához. A két hölgy azért érdekes szempontunkból, mert ők annak a középosztályi, „úrinői” mentalitásnak a megtestesítői, ami feltételezhetően Albánékat is jellemezte. A hölgyek, akik maguk is nehéz anyagi helyzetben vannak, valószínűleg még a háború előtti időkből maradt finom levélpapírokra írnak, mindig szertartásos retorikai bevezetőkkel látva el soraikat. Az ő megjegyzéseikből látszik, hogy számukra eleinte szinte értelmetlen az, ami Albánékkal 1951-ben történik.

„Nagy izgalmakkal mesélte még most is Anti néni, kedves Szüleidnek az elutazását. Igazán sajnáljuk őket, hogy így elszakadtak Tőletek. De remélhetőleg ott, azon

³⁶ Uo., 1953. január 11-én kelt levél.

³⁷ Uo., 1953. március 11-én kelt levél.

³⁸ Uo., 1953. május 29-én kelt levél.

a gazdag vidéken, majd csak beilleszked- nek a helyzetbe” – írja Gizi.³⁹ Újfehértó te- hát „gazdag vidékként” számon tartott ré- sze az országnak számukra. Eleinte azt sem értik, hogy miért nem vitték magukkal a tyúkokat. „Anyus nem tud küldeni Újfe- hértóról eleséget? Vagy a baromfit kellene neki elküldeni, ha nem dolgozik mást, há- zimunkája mellett elláthatná őket!”⁴⁰

A kitelepítései időszak elején Albánné rendkívül elutasító a vidékkel szemben. „Ez egészségtelen vidék” – írja ősszel.⁴¹ Néhány hónappal később már megszaporo- dnak a festői leírások a levelekben. „Ha látnád a S. háztetőt! Narancssárga jégcsa- pok sűrűn egymás mellett csüngnek a szép zöld mohás nádtetőről, mely be van borítva hóval. Csak a jégcsapok felett látszik a zöldmohás tető. Régen lev. lapokon láttam ilyent.”⁴² A táj egy számára idegen, de esz- tétikai szempontból befogadható látvány- ként jelenik meg. Erre utal, hogy korábbi képeslapélményét idézi fel, mintha maga is most csodálkozna rá, miképpen is került bele ebbe a képbe. Ez a kitelepítés élmé- nyének fokozatos feldolgozását jelzi: a sá- ros, vad, elutasítandó helyből „táj” válik (közelítve ezzel a Gizi néni által megfogal- mazott „gazdag vidék” koncepcióhoz).

Honnan ered ez a szemlélet? A feltéte- lezett klasszikus neveltetésen túl egy ér- dekes, akaratlan intertextuális játékot is rejt a levelezés. Mivel levélpapírra nem na- gyon tellett, Albánné rendszerint a legkü- lönbözőbb cetlikre és papírokra ír. Egy idő-

ben a magukkal vitt könyvek üres lapjait tépi ki, így kerül ki néhány lap Relle Pál: *Örök emlékek* című novelláskötetéből is. Az egyik oldal azonban nem teljesen üres, a századelő népszerű írójának néhány sora is olvasható rajta, amelyek éppen a városból jött ember romantikus vidék-élményét festik le: „...itt a természet rendje az úr, itt a falu parancsol és messze-messze a város- tól, kivéve, egyedül a végtelen, a csendes éjszakába, feküdtem, mint egy öreg teme- tőben és vártam a hajnalt, amikor rohanha- tok vissza a városba, Pestre, aludni nappal, amikor él az ember és süt a nap és élni, élni amikor ragyogva, kacéran jön a városi éjsza- ka...” Nem tudjuk, hogy Albánék olvas- ták-e Relle novelláit, de kétségtelen, hogy ezt a könyvet magukkal vitték, tehát fon- tos lehetett számukra.

Albánné mintha kilépne az áldozati sze- repből is, amikor azt írja: „Nyuszikám, gye- re le pihenni egy kicsit.”⁴³ Egy újabb to- poszra ismerhetünk rá ebben az elszólás- szerű megjegyzésben, ahol a vidék a termé- szetben és rokoni körben való nyugodt kikapcsolódás helyszíne.

A táj valóban a megnyugvás, a gondokból való kikapcsolás lehetőségét jelenti számá- ra – ha éppen az időjárás engedi. Figyelem- re méltó az is, hogy a saját sorsukat sokszor jellemzi időjárási metaforákkal (itt pl. bo- rult időhöz hasonlítja). „Itt hó volna, de déltájban olvad. Állandó sötétség a borulat miatt. Olyan mint az életünk. Nem lehet csatangolni az erdőben, parton, ami meg-

³⁹ Uo., 1951. augusztus 9-én kelt levél.

⁴⁰ Uo., 1951. augusztus 27-én kelt levél (Nagymama).

⁴¹ Uo., 1951. október 1-én kelt levél.

⁴² Uo., 1952. január 28-án kelt levél.

⁴³ Uo., 1951. december 4-én kelt levél.

nyugtatott kissé.”⁴⁴ „Csak a természet, ami megnyugtat. Annyi szépséget fedezek fel, hogy meg sem próbálom leírni.”⁴⁵

Az esztétikai látásmód a kitelepítés vége felé egészen konkrét formát is ölt. Albánék pasztellkészletet kérnek lányuktól, és amikor idejük és munkájuk engedi, képeket is készítenek a tájról. Elragadtatása odáig fokozódik, hogy a végén azt kívánja, bárcsak lánya is ezen a tájon lenne... „Oly szép itt minden, kell néhány képet festeni. Valószínűtlenül szép. Apu úgy mondja. Cukros szinte. Nekem gyerekorombeli cukortojások jutnak eszembe azok a »kukucs-kálok« mikor benéztem, ott volt ilyen meszeszerű. Az erdőben virágnak a fűzfák – micsoda illat! Kár, hogy nem vagytok itt!”⁴⁶ A folyót, a Tisza part szépségeit, áradását még a kitelepítés utáni levelekben is emlegetik olykor, összevetve más tájakkal.⁴⁷

Anya és lánya – női szereposztások

Albánné és lánya közt a levelezés elsődleges célja, hogy tudósítson állapotukról, illetve hogy rendezzék a praktikus ügyeket. Ugyanakkor megfigyelhető mintegy háttérvonulatként az is, hogy az anya még a távolból is igyekszik kontrollálni lányát, és e levelezés által is kifejezésre akar juttatni bizonyos, a női szerephez kapcsolódó normákat. Sajnos a másik lányának írt leveleket nem ismerjük, de a sok méltatlankodó

megjegyzéséből látható, hogy Tünde nagyon ritkán ír és sokkal kevésbé veszi ki részét a szülők távsegélyezéséből is.

Albánné az otthoni háztartási teendőket Újfehértón is észben tartja, az egyes elvégzendő feladatokra pedig pontosan utasítja lányát. Hogyan kell gyümölcsöt elrakni, muskátlikat télire visszavágni és betakarni, cicát bolhátlanítani, meleg ruhák molytalanítását végezni stb. Azt sem hagyja szó nélkül, ha lánya időben nem gratulál a rokonok születésnapjára, névnapjára. Aktuális ügyekben is állást foglal, a távolból is kifejezi, hogy elégedetlen Ilona takarítónőjével: „Egy nap alatt 3 szobás lakás takarításával, kis mosással, az előző heti mosott ruha vasalásával végezni kell.”⁴⁸ Szinte hihetetlen, de a szabásmin-ták mellett még receptet is küld haza a kitelepítésből: „Nagyon jó üdítő nyalánkságot tanultam. Próbáld meg! Egy evőkanál lekvárt 2 evőkanál tejfellel jól elkeverni és megenni, mint vmi krém!”⁴⁹

A női párbeszéd része az is, hogy Ilona miképpen viselkedjen a házasságban, hogy elkerülje férjével a súrlódásokat. Bizonyos házimunkáknál megjegyzi, hogy ezt akkor csinálja, „amikor M. nincs otthon”, és egyes rokon hölgyek meghívását is akkor javasolja, „amikor M. D-ben van”.⁵⁰

Tündének 1953 júliusában gyereke születik. Az újdonsült nagymama szemlátomást most sem elégedett ezzel a lányával: kétszer is megjegyzi, hogy az unokának adott Gergely név nagy meglepetés a szá-

⁴⁴ Uo., 1952. november 27-én kelt levél.

⁴⁵ Uo., 1952. december 5-én kelt levél.

⁴⁶ Uo., 1953. április 13-án kelt levél.

⁴⁷ Uo., Például 1955. július 18-án kelt levelében, ahol a Tiszát a Balatonnal veti össze.

⁴⁸ Uo., 1952. március 30-án kelt levél.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Uo., 1952. május 15-én kelt levélben. M. Mihályt jelöli, D. pedig Debrecent, ahol Malán sokáig volt egyetemi oktató.

1951. XI. 8.

Kedves Gyermekem!

[...]

A múlt héten küldött pénzt bizonyára nehezen vonhattad el Magadtól és ha nem volna küszöbön a tél, nem engedtem volna átvenni. De így bele kellett nyugodnom, mert még mindig csak 1 személy létfenntartását tudom biztosítani. Először 2 hélig földmunkás voltam és átlag 14-15 Ft napi keresésem volt; elég sok földet kellett 5½ m-nél nagyobb távolságra is dobni, amiért külön „átkarolási” felárat kapunk. De rájöttünk, hogy 1 dg zsír megszerzése 160.000 dg föld áshajtását tételezi fel (helyi árak szerint), ezért én is rászorultam a jövedelmereőbb burkoló munkára. Sajnos, az idő rosszabbodásával egyre jobban kiterjedő iculeti gyulladásom csak 10 napig engedte meg a nemes sport üzését; a kalapács mind gyakrabban hallott ki

2.

erőtlén mancsomból, a napi kereset 9½ Ft-ra esett. 3 napig fekvés után visszatértem a kisebb munkássághoz. Most is szerencsém, hogy az agyagot 2 m-nél jóval magasabbra hajigálhatom; ezért is felárat kapok. Társaim nem tudnak megválni mázsás kővecskeliktől; remélem, hogy húszévet nagyobb bér fogja koronázni. Ma - hosszú idő

Dr. Albán Imre Újfehértóról leányához írt levelének részlete
1951. november 8.

„1951 novemberében a pincében elhelyezett tűzifa eladásáról
intézkednek...”

mukra. A munkák megszervezését se csinálta jól: „Legjobb lett volna, ha Tü.ék 2 hétre fogadnak vkit bejárónak, mert bizony Neked is sok, azok után, amit írtál. Ki végzi el a pelenka és egyéb baba holmik mosását vasalását naponta?”⁵¹ S persze attól sincs elragadtatva, hogy a még gyermekágyas Tünde nem írt neki: „Tü. még nem írt pedig ágyban is lehetett volna ceruzával.”⁵²

Összegezve elmondható, hogy a levelekből egy igen határozott anya-anyós képe bontakozik ki, akit még a távolság sem akadályoz meg felnőtt lányai további nevelésében. Amikor dicsér, akkor is úgy, hogy abban benne van egy kis ajakbiggyesztés is... „A sütemény finom! Gratulálok! Bizony ál-munkban sem gondoltam volna, hogy a Te műved. Egyre találgattuk, ki sütötte és íme az én kis lányom. Ügyes vagy! A végén még kitűnő háziasszony is leszel!”⁵³

Mindennapi élet a kényszerlakhelyen

Mi olvasható ki a levelezésből a kitelepítésbeli hétköznapiakat illetően? A fentiekben már láthattuk, hogy a helyiekkel bizonyos kapcsolataik épülnek ki és hogy legtöbbjük munkát is vállal. Albánné néha beszámol a falu híreiről is: ki halt meg, mi van a szomszédasszonnyal, aki még mindig olyan szép, mint leány korában... Értesülünk a propagandagyűlésekről, az erőltetett kölcsönjegyzésről, az erőszakos beszolgáltatásokról, a takarmány- és élelem-ellá-

tási gondokról – de mindenről csak nagyon óvatosan és szűkszavúan.

Az is kiderül, hogy a kitelepítettek közt kiépül a társadalmi élet, segítik, meglátogatják egymást. Sokszor panaszkodik is, mert a sok vendég miatt nem haladt előre a varrással-kötéssel. Amikor az apa kórházba készül, akkor is ez a helyzet: „Szerencsére d.e. ill. reggel kezdtem csomagolni neki, mert d.u. egymásnak adták a kilincset a jóbarátok. Az utolsó 9-kor ment el. Mindenki hozott vmit: tojást, kalácsot, cukrot, disznóólésből stb. Persze mind a régiek.”⁵⁴

A társadalmi élet persze megkövetel bizonyos megjelenést is. „Nagyon kellene a sötét háziruha. Itt az ember mindig szem előtt van, nem úgy mint otthon”⁵⁵ – írja lányának, máskor pedig azt kéri, küldje le a Budapesten hagyott bundát: „Vasárnapra mégis nagyon agyonstrapált ez a kabát.”⁵⁶

A vendégjáráson túl a szórakozást az újságok és könyvek jelentik, ezeket is rendszeresen kéri lányuktól, sőt, az édesapa szótárakat is szeretne, hogy egy kicsit felfrissítse nyelvtudását. Az egykori otthoni időtöltések közül leginkább a zenehallgatás hiányzik nekik, ezt mind az apa, mind az anya megfogalmazza többször is (talán azért is, mert Ilona konzervatóriumi tanulmányokat tervez, korábban zongorázott is). „Itt semmi zenében nincs részünk. Legfeljebb apu füttyörészése van, amely azonban olyan kétségbe esett kapálódzás ill. mesterséges elterelése gondolatainak.”⁵⁷

„Örülök, hogy kedvvel gyakorolod a zongorázást. Véleményem szerint ez a leghasz-

51 Uo., 1953. július 26-án kelt levél.

52 Uo.

53 Uo., 1953. április 13-án kelt levél.

54 Uo., 1953. január 4-én kelt levél.

55 Uo., 1952. május 15-én kelt levél.

56 Uo., 1952. január 28-án kelt levél.

57 Uo., 1952. július 4-én kelt levélben (anya).

nosabb időtöltés, ill. tanulás, amely az egész életet megszépíti. Különösen az öregséget.”⁵⁸

A hétköznapokban nem éri direkt erőszak őket, vagy legalábbis nem számolnak be róla. Az anya 1953-ban ír először éjszakai rendőri ellenőrzésekről meglehetősen kódolt nyelven (de amikor a lánya nem érti, maga fejti meg neki a kódot). „'Angyali' látomásom volt 16 és 20-án vagyis az éjjel is. Sűrűsödnek, ha így megy naponta v. óránként lesz. Az idegeim tönkre mennek, egyelőre csak az a baj.”⁵⁹ „Úgy látom, az angyalokat nem érted, pedig megmondtam és nem látomások, hanem valóság, hogy éjfél után jöttek 3X, de azóta nem. [...] Az első álomból megint felzavartak az ellenőrzéssel: 22 h. Ha éjfél után jönnek, már nem tudok elaludni, de most sikerült egykor. Addig olvastam.”⁶⁰

Amit a legnehezebben viselnek, az a bezártság, azaz hogy nem hagyhatják el engedély nélkül a falut. Más sorstársaknál ez egészen tragikus történetekhez is vezet: „Z.-né elkésve mégis mehetett 24. ó.-ra. Temetést lekéste csak a gyászmisén lehetett. Apja 2 nap ott tartózkodást kapott, de ő is késve és nem lehetett felesége temetésén.”⁶¹

Hogyan tovább?

A szabadulás híre többször felröppen, jönnek-mennek a szóbeszéddek. 1953 tavaszán indulnak az ismerősök közt a reményteli

suttogások. Július végén azt hallják, hogy a tisztek mégsem szabadulnak, néhány nap múlva meg azt, hogy október végéig mindenki elmehet. Közben mindvégig próbálják intézni a Fonyódra való áttelepülést is (sikertelenül). Ellentmondások a híresztelések arról is, hogy visszamehetnek-e Pestre.

Mégis, amikor valóban megérkezik a végzés, olyan felkészületlenül éri őket, hogy hirtelen azt sem tudják, mihez kezdjenek. Szinte ugyanaz a kapkodás, idegesség érződik belőle, mint a bevezetőben idézett cetliből. Tanulmányom zárásaként álljon itt teljes terjedelmében az a levél, amit 1953. augusztus 6-án írnak a szülők Ilonának.

„Édes Babukám! Mától szabadok vagyunk! Őszintén szólva váratlanul ért bennünket és azt sem tudjuk hirtelen, mihez kezdjünk? Apu még itt akarna maradni a munka miatt, de nem érdemes. E héten hétfőn, kedden volt csak munka s most megint nincs. Igaz, hogy holnapra berendelték megint. Először úgy volt, hogy nem megyünk aztán, hogy jövő héten én megyek az állatokkal 2 hétre, hogy Tü.-nek segítségére legyen, de most itt volt Szilágyiné és ő ajánlja, hogy mindketten menjünk, mert apu megpróbálhat elhelyezkedni. Ma csak Bossay, öreg Zákány (kinek eredeti neve B.-vel kezdődik) és mi kaptuk meg az útilaput. Nekem elég sok kötés, horgolás is van, amit kénytelen leszek elvinni. 2 hét múlva visszajönnék csomagolni. Persze, amennyit lehet, vinnénk most velünk. Bizony nehéz helyzet ez, mikor megint nincs

⁵⁸ Uo. (apa).

⁵⁹ Uo., 1953. február 21-én kelt levél.

⁶⁰ Uo., 1953. március 11-én kelt levél.

⁶¹ Uo., 1953. január 11-én kelt levél.

